

ירחמו עליכם... על אויביכם אתם הולכים, שאם תפלו בידם אין מרחמים עליכם. אל ירך לבבכם [מפני צהלת סוסים וצניחצוח חרבות], אל תיראו [מפני הגפת תריסין ושפעת הקלגסין], ואל תחפזו [מקול קרנות], ואל תעריצו מפניהם [מפני קול צווחות]. כי ה' אלקיכם ההלך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם — הם באים בנצחוננו של בשר ודם ואתם באים בנצחוננו של מקום. פלשתים באו בנצחוננו של גלית, מה היה סופו — לסוף נפל בחרב ונפלו עמו. בני עמון... ואתם אי אתם כן, כי ה' אלקיכם ההולך עמכם — זה מחנה הארון. והשם וכל כינויו מונחים בארון.

א. מבואר מדברי הרמב"ם (בספר המצוות קצא) והחינוך (תקכו) שהכהן דורש ומוסיף על הפסוקים שבפרשה, לעוררם להילחם ולסכן נפשם. ויש מהאחרונים שנקטו שאינו מוסיף כלום על האמור בתורה. (באר שבע; מנחת חינוך).

ב. מהרמב"ם משמע [דלא כרש"י], שגם באמירה השניה, חוזר הכהן ומחזיר את הראוי לחזור, הנוטע כרם כו'. (עפ"י מפרשים. וכ"כ המאירי).

ג. נחלקו הדעות בירושלמי, האם ארון אחד היה או שני ארונות, אחד [של עץ] שיוצא עמהם למלחמה, והיו בו שברי לחות, ואחד שהיה בו ספר תורה, והיה נשאר תמיד במחנה לזיה. (מובא בתוס'. וע' בתורא"ש באורך. בירושלמי (שקלים ו,א) משמע שלפי שתי הדעות הללו, הארון שנעשה למשכן לא היה יוצא למלחמה, אלא פעם אחת בלבד יצא ונשבה — בימי עלי. ואולם יש אומרים שאין כן דעת תנא דידן. ע' קרן אורה. וכן משמע במאירי — מגילה ט:).

ד. יש לעיין כשנגנו הארון האם הכהן אומר 'כי ד' אלקיכם ההולך עמכם...'. (חדושים ובאורים). והמנחת-חינוך (קז,ז) כתב שבבית שני שלא היה שם שמן המשחה, אין דין כהן משוח מלחמה [כי אין שייך שיתקדש ע"י ריבוי בגדים ככהן גדול, שהרי משמש בארבעה בגדים. וגם אין שייך לומר 'עבודתו מתנכתו'], ולא היה יוצא לדבר אל העם במלחמה. וכן דייקו מדברי התוס' ישנים והריטב"א (ביומא לט).

ובלשון הקדש היה מדבר (גזרה שוה 'דיבור דיבור' ממשה).

יש לדייק מדברי הרמב"ם, שרק אמירה שניה שבמלחמה, צריכה להיות בלשון הקדש, אבל האמירה הראשונה שבספר — בכל לשון, שאינה דין בהלכות המלחמה אלא קיום מצות 'נקי יהיה לביתו...', [ולכך לא הוזכר במשנה שתי האמירות אלא בברייתא, כי המשנה מדברת על הדברים הנאמרים בלה"ק דוקא]. (אמת ליעקב).

יש מדקדקים שדוקא בדברים שהכהן עצמו מדבר אל העם צריך לשון הקדש, אבל כשהכהן מדבר והשוטר משמיע — אפשר בכל לשון. (עפ"י מנחת חינוך תקכו, ב; חדושים ובאורים).

דף מג

ע. אלו דברים הכהן מדבר והכהן משמיע אל העם, אלו שהכהן מדבר והשוטר משמיע, ואלו שהשוטר מדבר ומשמיע בעצמו?

ב. בונה בית חדש, נוטע כרם ולוקח אשה — באלו אופנים חוזרים מעורכי המלחמה ובאלו אופנים אינם חוזרים?

א. כהן מדבר וכהן משמיע לעם (ונגש הכהן ודבר אל העם) משמע ישראל... אל ירך לבבכם... כי ה'א ההלך עמכם להלחם לכם עם אויביכם להושיע אתכם.

כהן מדבר ושוטר משמיע (ודברו השטרים) ממי האיש אשר בנה בית... פן ימות במלחמה ואיש אחר יקחנה.

שוטר מדבר ושוטר משמיע (ויספו השטרים לדבר אל העם) — מי האיש הירא ורך הלבב ילך וישב לביתו ולא ימס את לבב אחיו כלבבו.

א. פירוש 'כהן מדבר וכהן משמיע' — כהן משוח מלחמה מדבר, וכהן אחר משמיע לעם. וכן אתה אומר ב'שוטר מדבר ושוטר משמיע'. (עפ"י רמב"ם סמ"ג ומאירי; באר שבע).

ב. המאירי צדד שמא אמירה הראשונה הנאמרת בספר, הכהן משמיע לעצמו לעם מי האיש...

ב. בנה בית חדש ולא חנכו — חוזר מעורכי המלחמה, ומספק מים ומזון ומתקן את הדרכים.

אחד הבונה בית התבן, בית הבקר, בית העצים, בית האוצרות. (אשר בנה). רבי אליעזר בן יעקב אומר: 'בית' — כמשמעו (אבל באלו אינו חוזר. מפרשים).

אחד הבונה בית הלוקח ואחד הירוש ואחד שניתן לו במתנה. (מי האיש).

פשוט שהניתן לו במתנה על מנת להחזיר — אינו חוזר עליו מעורכי המלחמה. (הערות במסכת סוטה).

הבונה בית שער אכסדרה ומרפסת — אינו חוזר. (בית — הראוי לדירה). וכן בית שאין בו ארבע על ארבע אמות — אינו 'בית'. (עפ"י סוכה ג).

הבונה בית על מכוננו — רבי יהודה אומר: אינו חוזר עליו. הוסיף בו דימוס (= שורת אבנים בגובה או בעובי רש"י. וע' חו"ב) אחד — חוזר (מד).

הרמב"ם השמיט זאת. וכן כתב בפירוש המשנה שאין הלכה כרבי יהודה. וע' משנה למלך — מלכים ז, ח).

מכר ביתו וחזר וקנאו, אפשר שאינו חוזר לכל הדעות [בדומה למחזיר גרושתו דלהלן]. וצריך עיון. (עפ"י משנה למלך. וע' חו"ב).

רבי אליעזר אומר: אף הבונה בית לבנים בשרון לא היה חוזר. (מפני שמחדשין אותו פעמים בשבוע, שאין קרקע אותו מקום יפה ללבנים ואין הבית בר קיימא).

גזל בית — אינו חוזר עליו. מבואר בגמרא שאפילו עשה תשובה ונתן דמיו, וכבר אינו ירא מעבירה שבידו — אינו חוזר, כי מתחילה בתורת גזילה בא לידו (חנכו — פרט לגזלן).

א. הרמב"ם לא הביא דין זה אלא סתם וכתב (מלכים ז, ה) שהגזול בית אינו חוזר. ופירשו

אחרונים שלפי מה שנוקט הרמב"ם להלכה דלא כרבי יוסי הגלילי, אין המיעוט קאי אלא על גזול סתם, אבל אם קנאו אחר כך — חוזר עליו. (עפ"י לחם משנה שם ז; מנחת חינוך

תקכו, ה; דבר אברהם ח"א, ה, א. ובלקוטי הלכות חכך בדבר).

ב. בנה בית בחו"ל — אינו חוזר, שאין מצוה בחינוכו (ירושלמי; רמב"ם מלכים ז, ד). ויש מקום

לומר שלענין בנה בית וחנכו, שאינו יוצא מביתו כלל, אין חילוק בין הארץ לחו"ל. (ע' בחדושי ר' שלמה היימן, בהוספות חדשות שבסוף הספר, עמ' רנה).

ג. בית השותפים — לדעת הלחם-משנה (מלכים ז, ו) דינו ככרם ואין חוזרים עליו. ולדעת

הכסף-משנה — חוזרים עליו, כי מסתמא לכל אחד יש מקום שימוש מיוחד, וקורא אני בו ביתו. וכבר נחלקו בדבר בירושלמי — מובא בבאר שבע. וע' טעם נוסף לחלק בין בית לכרם,

בשו"ת בית זבול ח"א סס"י לג.

בנה בית וחנכו — אינו זז ממקומו כל השנה, אף לא לספק מים ומזון ולא לתקן את הדרכים. (נקי

יהא לביתו שנה אחת).

בנה בית והשכירו לאחרים; אם הקדימו לו שכרו — הרי זה כמי שחנכו. ואם לאו — כמי שלא חנכו. (עפ"י ירושלמי; רמב"ם מלכים ז,יב). בנה ונתנו במתנה — נראה שנידון כקניבל שכר מיד, שאם לא שקיבל הנאה, לא היה נותנו במתנה. (מנחת חינוך תקכו,ה).
בנה בית ונתן בו חפציו ונעל עליהם, אם אין צריך לישב ולשומרם — הרי זה כמי שלא חנכו. ואם צריך לשומרם — כמי שחנכו והתחיל לישב בו. (עפ"י ירושלמי; רמב"ם שם יג).

נטע כרם ולא חיללו (בשנה הרביעית לנטיעתו) — חוזר ומספק מים ומזון וכו'.
אחד הנוטע כרם ואחד הנוטע חמשה אילני מאכל (שנים כנגד שנים ואחד יוצא זנב. רש"י. ומסתימת הרמב"ם משמע שלא דוקא. ע' לח"מ ומנ"ח. וכן מפורש בתוספתא ז,יא), אפילו חמשה אילנות בחמש עיירות. 'הערות במסכת סוטה', ואפילו מחמשה מינים. (אשר נטע). רבי אליעזר בן יעקב אומר: 'כרם' כמשמעו, ולא שאר אילנות.

א. משמע בגמרא שגם בגפנים פחות מחמשה אינו חוזר. [וצריך עיון מאד, הלא לענין רבעי אנו

נוקטים שגם גפן יחידית חייבת, והריהי בכלל 'כרם']. (מנחת חינוך תקכו,ו).

ב. אין הלכה כרבי אליעזר בן יעקב אלא כסתם משנתנו. ואולם לענין ערלה בחו"ל כתבו ראשונים שיש להקל כמותו לענין הברכה והרכבה שפטורים. (עפ"י רא"ש קדושין פ"א סב; רמב"ן ר"ה ועוד. וע' באר שבע).

אחד הנוטע ואחד המבריך ואחד המרכיב. ופירשו, דוקא בהרכבת התר אבל בהרכבת איסור כלאים — אינו חוזר. (ולא חללו). לדברי רבי יוחנן, רבי אליעזר בן יעקב חולק בעיקר הדין וסובר נטע כמשמעו, ולא מבריך או מרכיב.

הרמב"ם לא הביא דין הרכבת איסור שאינו חוזר [ופירש הכסף-משנה שהיה לו פירוש אחר בסוגיא]. לדברי הלחם-משנה סובר הרמב"ם לדינא שחוזר בכל אופן. ובלקוטי הלכות נטה מדבריו.

אחד הלוקח ואחד היורש ואחד שניתן לו מתנה. (ומי האיש). אבל הגזול כרם אינו חוזר. (רמב"ם ז,ז). צריך עיון, קנה בית או כרם בזמן שהיובל נוהג, שאין לו בו אלא קנין פירות, שהרי הקרקע חוזרת ביובל — האם חוזר אם לאו, ולכאורה תלוי הדבר בשאלה הכללית אם קנין פירות כקנין הגוף דמי אם לאו. (מנחת חינוך תקכו,ו-ז. ובספר חדושים ובאורים כתב לדייק מדברי הגמרא שהלוקח אילן ללא קרקע — חוזר).

הנוטע ארבעה אילני מאכל, וכן הנוטע חמשה אילני סרק — אינם חוזרים. (כרם).

מבואר בגמרא שהנוטע אילנות כדי לעשות לו גדר או לצורך קורות, אינו חוזר, לפי שאין שם דין ערלה וחילול פירות רבעי. אבל אם מרכיב עליהם ענף [בהתרת] לפירות — הרי זה חוזר בגלל ההרכבה.

א. זה הכלל, כל שאין בו ערלה ורבעי — אינו חוזר. וכל שיש בו — חוזר. (מנחת חינוך תקכו).
ויש מי שכתב, למאן דתני 'כרם רבעי' [אבל שאר נטיעות פטורים מרבעי], אף כשאין דין רבעי חוזר מעורכי המלחמה (עפ"י חדושי הנצי"ב. ולפי זה יתפרש 'חילול' כדרך שכתב ראב"ע, שהיו חוללים בכרמים, ולא חילול רבעי, [וע' באר שבע שדחה דבריו]. אי נמי זמן חילול אמרה תורה, לא חילול ממש. [עתו"א]).

ב. נטע בחו"ל — אינו חוזר. (עפ"י ירושלמי).

כרם של שני שותפים, אין חוזרים עליו מעורכי המלחמה. (רב פפא, שאין אני קורא אף

באחד מהם כרמו, שאין לך כל גפן וגפן שאין לשניהם חלק בה. עפ"י ירושלמי; כסף משנה. ומסתמת הדברים נראה שגם כשאין בכרם דין חלוקה ויכול האחד לכוף את חברו ל'גוד או אגוד', גם כן אינם חוזרים, ולא דמי לחמשה אחים שמת אחד מהם. ע' בשו"ת בית זבול ח"א סוס"י לג). נטע כרם וחילולו (ועדיין הוא בשנה הרביעית, שנת החילול) — אינו זו ממקומו. (נקי יהיה לביתו שנה אחת).

ארס אשה ולא לקחה לביתו — חוזר ומספק מים ומזון וכו'. אחד המאוס את הבתולה ואחד המאוס את האלמנה, ואפילו נפלה לו יבמה. ואפילו שמע שמת אחיו במלחמה — חוזר ובא לו. וכן אם היו חמשה אחים ומת אחד מהם במלחמה — כולם חוזרים. (אשר אר"ש. מד.).

בתוספתא (ז) אמרו שאם כבר נשא במשא המלחמה ומת אחיו — אינו חוזר. המחזיר את גרושתו — אינו חוזר. (אשה חדשה. רש"י. וע' חו"ב). נראה דוקא גרושתו מן הגישואין, אבל אירס וגירש ושוב החזירה — חוזר. (מנחת חינוך תקכו, ז. ובספר חדושים ובאורים נסתפק בדבר). וכן נשים האסורות לו, כגון אלמנה לכהן גדול גרושה וחלוצה לכהן הדיוט, ממורת ונתינה לישראל, בת ישראל לממזר ולנתין — אינו חוזר. (ולא לקחה. מד. ואעפ"י שלא עבר בלאו כיון שלא בעל, התמעט מן הכתוב שאינו חוזר. מאירי).

א. אף אשה האסורה לו מדרבנן, כגון חלוצה לכהן הדיוט — אינו חוזר. ובירושלמי אמרו שהנושא את האילונית אינו חוזר, הואיל ואינו מצוה לישב עמה. (עפ"י מנחת חינוך תקכו, ז. ודעתו שדין תורה הוא שאינו חוזר באסורה לו מדרבנן. וכן נראה בדבר אברהם ח"ג סוס"י לא, ע"ש). ובתו"ט כתב שזהו מדברי סופרים).

וכן הנושא אשה שאינה ראויה לביאה מפני הספק, כגון קידש אחת משתי אחיות ואין ידוע את מי, או טומטום שקידש — חוזר, כיון שאינה ראויה לגישואין. (מנחת חינוך שם). ב. קידש בשעת המלחמה — אינו יכול לפטור עצמו בכך. [והוא הדין לענין קנה בית וכד']. קידש קודם לכן באופן שיחולו הקדושין לאחר זמן, וחל אותו זמן במלחמה — נחלקו הדעות אם חוזר אם לאו. (ע' כסף משנה ז, ז; מנחת חינוך תקכו, ז; דבר אברהם ח"ג סוס"י לא). ואם אמר 'מעכשיו' ושלם הזמן במלחמה — חוזר, שהרי חלו הקדושין למפרע (עפ"י רמב"ם שם. וע' מנ"ח).

הנושא את ארוסתו, הכונס את יבמתו — אינו זו ממקומו (נקי יהיה לביתו שנה אחת ושמת את אשתו אשר לקח).

דין זה אינו משום שעבוד הבעל כלפי האשה לשמחה שנה, אלא דין התורה הוא שישמח בקנינו אשר לקח. ולפיכך מובן שאין מועילה מחילתה לענין זה. (עפ"י אמת ליעקב מד.).

א. דין החוזרים מעורכי המלחמה אינו אמור אלא כשאין זקוקים לו במלחמה [וכן היה ברוב מלחמותיהם, שהוצרכו למספר מוגבל של לוחמים ולא יותר], אבל אם צריכים את עזרתם לנצחון המלחמה, הכל יוצאים. (חזון איש או"ח קיד, ג).

ב. כל אלו צריכים לברר ולהוכיח דבריהם לפני שר הצבא, שאכן דינם לחזור. (עפ"י רמב"ן בפירוש התורה, בשם הירושלמי).

ג. נראה בכל אלו, אם יש ספק אם דינו לחזור מעורכי המלחמה אם לאו — חוזר, שמפני הספק אי אפשר לחייבו. (מנחת חינוך תקכו, ז). ובספר חדושים ובאורים כתב שמסתבר שספק ארש אשה אינו חוזר [ולא דמי לחמשה אחים שמת אחד, שכל אחד זוקק ליבום בודאי].

ד. מדברי רש"י בפירושו התורה עפ"י הספרי (כדאי הוא שימות אם לא ישמע לדברי הכהן) נראה, שאלו השלשה החוזרים מעורכי המלחמה — חובה עליהם לחזור. ובש"ס וברמב"ם לא נתבאר הדבר, שמא הרשות בידם. וצריך עיון בדין זה. (מנחת חינוך תקכו, ח). ומקור דברי רש"י בספרי).

בנה בית וחנכו או חילל כרמו או נשא אשה, אם יצא למלחמה עובר עליו בשני לאוין לא יצא בעצבא ולא יעבר עליו לכל דבר (מד).

ה. צריך עיון במקדש קדושין דרבנן, וכן בקונה בית וכרם בקנין דרבנן, האם חוזר מעורכי המלחמה אם לאו. (מנ"ח תקכו, ז).

עא. מה דין ערלה ורבעי באופנים הבאים?

א. ילדה שהרכיבה וסיבכה בזקנה או בילדה אחרת.

ב. נוטע לסייג ולצורך קורות.

ג. ילדה שסיבכה בילדה הנטועה לסייג ולקורות.

ד. נטיעות שעלו מאליהן.

ה. נטיעה שפלת קומה ואינה מוגבהת מן הקרקע טפה לעולם.

ו. המרכיב אילן על ירק.

ז. האם נוהג דין ערלה ורבעי בגפן יחידית?

א. אמר רבי אבהו: ילדה שסיבכה בזקנה (ע"י שהרכיב ענף תלוש בנקב שנקב באילן. רש"י. ובירושלמי פירשו בענין אחר) — בטלה ילדה בזקינה ואין בה דין ערלה.

א. היו פירות ערלה כשהרכיבה — אותם פירות אסורים. ואפילו הוסיפו פי מאתים לאחר החיבור. (עפ"י מנחות סט: נדרים נז: ותוס' ור"ן).

ב. ברמב"ם אין מפורש דין זה, אבל יש לשומעו מכלל דבריו. (עפ"י מנחת חינוך רמו, ט ועוד). ויש סוברים בדעת הרמב"ם שחייב בערלה. ואפשר שזה דוקא בהכנסת יחור, שנידון כנטיעה מחודשת, אבל בהרכבה הנהוגה בזמננו, על ידי הכנסת 'עין רכב' בגזע האילן, אפשר שאינו אלא כמשביח את האילן הקודם. ואם לא נחלק בכך, יש מקום להסתפק לאידך גיסא, שמא בהרכבה כזו, היות והיא משנה את פירות האילן כולו, כי מעתה הוא מוציא פירות כמין המורכב בו, הרי זה נידון כאילו חתך את כל הענפים שהיו בעיקר והשאיר רק את היחור המורכב, שאין אומרים 'בטלה ילדה בזקנה', ויתחייב במנין ערלה מחדש משעת ההרכבה. וצ"ע. (ע' מנחת שלמה ח"א עא, ט).

ג. יש מי שכתב שבהרכבת מין אחר אין אומרים בטלה ילדה בזקנה, כי כל אחד נפרד בפירותיו ואינם נעשים כאילן אחד. (עפ"י שו"ת בית אפרים. וע' אבני נזר או"ח תפה, טו).

ילדה שסיבכה בילדה אחרת — מבואר בסוגיא שחייבת בערלה.

א. שנות ערלה נמנות לפי העיקר, וכיון שעברו עליו שלש שנים, אף פירות המורכב מותרים. (תוס' מנחות סט: תורא"ש).

ב. כתבו הרמב"ן (בראש השנה ט) והרא"ש, רבי אליעזר בן יעקב פוסט מרכיב [וכן מברך] מערלה. וכן נפסק בטשו"ע. ואילו הטורי-אבן (שם) הקשה על דברי הרמב"ן. (וע"ע אגרות משה יו"ד ח"א סוס"י קפו).

ונראה שלא אמר הרמב"ן אלא כשמרכיב על אילן סרק או על אילן שנטעו לסייג ולקורות, [ולדעת הירושלמי נראה שהוא הדין אם היו שני מינים שונים, ואפילו תאנה שחורה ותאנה לבנה — לראב"י אין המורכב בטל אל העיקר ושם 'מורכב' עליו ופטור. ואפשר שתלמוד דידן חולק], אבל הרכיב ילדה בילדה שניהם למאכל, מודה ראב"י שכל הפירות חייבים בערלה, הן של העיקר הן של המורכב. (עפ"י חזון איש קמו).

ב. הנוטע אילן כדי שישמש כגדר או לצורך עצים לקורות — פטור מערלה ומרבעי. נמלך עליו לאחר זמן — מתחייב.

א. שנות הערלה נמנות משעת הנטיעה ולא משעה שנמלך. (רמב"ם; יו"ד רצד, כג).
ב. בירושלמי (ריש ערלה, מובא בר"ש שם) אמר רשב"ג: דוקא כשניכר שנטעו לכך פטור, כגון שמקומו מוכיח שנטע לסייג, או שנטע בצפיפות, שניכר שאינו לפירות אלא לקורות.
ג. יש מי שכתב שהנוטע ברשות הרבים לסייג ולקורות, אפילו אם לבסוף חישב עליו לאכילה, פטור. ואין הדבר מוסכם.

ג. ילדה שסיבכה בילדה הנוטעה לסייג ולקורות — פירותיה חייבים בערלה, [שהרי גם העיקר עצמו, אילו יימלך עליו לפירות — יתחייב בערלה].

א. המנחת-הינוך העיר על השמטת הרמב"ם הלכה זו.
ב. נחלקו דעות הראשונים האם מונים שנות ערלה מזמן נטיעת העיקר או מזמן ההרכבה.
ג. כתב הטורי-אבן, היה האילן הנוטע לסייג בשנתו הרביעית — המרכיב עליו פטור מערלה, שהרי גם אם יימלך עתה כבר אין לו דין רבעי. והחזון-איש חולק.
ד. המרכיב ילדה באילן סרק [אעפ"י שאין רשאי ישראל לעשות כן] — נחלקו בירושלמי (ערלה א) מאימתי מונים שנות ערלה, אם משעת הרכבה או משעת נטיעת העיקר. ונחלקו הפוסקים להלכה. ובשו"ת שבט הלוי (ח"ה קנד) נקט לעיקר כהט"ז, למנות לו משעת ההרכבה. [וחכך שם אם מצרפים הדעה החולקת לעשות ספק-ספקא].

ד. עלו מאליהן — חייבים בערלה.

א. כתב הרמב"ם: דוקא ברשות היחיד, אבל עלו מאליהן ברשות הרבים פטור.
ב. י"א שאם לא חישב עליו למאכל כלל, הרי זה כנוטע לסייג ופטור. ולפי זה ברשות הרבים פטור אפילו כגון זה שחישב עליו לבסוף למאכל. וי"א שברשות היחיד לעולם הוא גידון כחישב לאכילה הלכך חייב.
ג. יש מי שכתב שאין ערלה נוהגת בחו"ל באילן העולה מאליו. (עפ"י אור שמח — שכנים ד, י).

ה. אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב: ילדה הפחותה מטפח — חייבת בערלה כל שנתייה, מפני שנראית כבת שנה. ודוקא שתים כנגד שתים ואחת יוצאה זנב, אבל כרם שכולו מסוג זה — פטור, שמתפרסם הדבר שכרמו של זה משונה, ולא יבואו לטעות.

א. נראה שעד שלש שורות של שלש שלש גפנים אסור. יתר מכן הרי זה כרם גדול ומותר. (חזון איש כלאים יא,א).

ב. מסתבר שאין חילוק אם לעולם תישאר שפלה או תגדל לאחר זמן. כל שהיא פחותה מטפח יש לחוש משום הרואים שיסברו שהיא ערלה. (עפ"י חדושים ובאורים).

ג. אם גדלה טפח לאחר כמה שנים, נראה מסברא שאין בה דין ערלה, ואין מונים לה משעה שגדלה. ואולם מדברי הגר"א והגרעק"א יש לשמוע [עכ"פ בדעת הרא"ש] שכל זמן שהיא פחותה מטפח הריהי כבתחילת מנינה, וצריך שלש שנים מעת שגדלה. (עפ"י אבי עזרי סוף הל' מעש"ש והל' שמיטה ג,ה. ע"ש). ובספר חדושים ובאורים נקט כדבר פשוט כפי הצד הראשון, שמיד בהגיעה לטפח יצאה מערלה ורבעי. ונסתפק בדין הפירות שגדלו מקודם ונלקטים אחר כך, האם הולכים אחר לקיטה או אחר גידול.

ד. מהירושלמי (המובא בר"ש סוף"ק דשביעית) מבואר שגם בגומם כרמו פחות מטפח אמר רבי אליעזר בן יעקב שחייב בערלה. ואולם מדברי הרמב"ם יש אומרים שאין נראה כן. (ע' רעק"א; חדושים ובאורים; אבי עזרי שם).

ו. משמע בגמרא שהמבריך אילן על ירק, נוהג בפירות דין ערלה ורבעי, והחלק המורכב אינו בטל לירק. א. דין זה אמור גם כששרשי הירק חזקים ושרשי האילן אינם מתגברים לכולותם (עפ"י חדושים ובאורים. ועחז"א).

ב. נראה שאם ההרכבה היתה משנה את הפירות שיצמחו, יש לנו לילך אחר העיקר, שהוא ירק ואין בו ערלה. (עפ"י חז"א).

ז. מבואר מרש"י (ד"ה קלא) שלמאן דאמר 'כרם רבעי' [ולא 'נטע רבעי'], ערלה ורבעי אינם נוהגים [מדאוריתא] בגפן יחידה. וכן דעת בעל השאלות (ק. ומובא בר"ן פ"ק דר"ה) שלמ"ד 'כרם רבעי' [שנוקטים כמותו בחז"ל]. ברכות לד] אין נוהג רבעי אלא בחמשה גפנים העשויים ככרם. [אבל לענין ערלה לא שמענו. ודברי רש"י תמוהים. רמב"ן ר"ה י. ועוד. וע' גליוני הש"ס ואמת ליעקב. ובשו"ת חתם סופר (יו"ד רפה) פירש כוונת רש"י על חיוב רבעי ולא על איסור ערלה, ע"ש]. וכן הביא הבית-יוסף (יו"ד רצד) מהרשב"א שהסכים להקל בדבר (והעתיקו הגרע"א בגליון יו"ד). ואילו הרמב"ן (בר"ה י) השיג על דבריו. (וכתב החזון-איש (ערלה יא,יט) שקשה להקל נגד דברי הרמב"ן שקושייתו מכרעת).

עב. א. האם מותר להבריך אילן בירק?

ב. גפן שפלה הפחותה מטפח, האם מקדשת את הזרעים משום כלאי הכרם?

א. המבריך (= מרכיב) אילן בירק — רבן שמעון בן גמליאל מתיר משום רבי יהודה בן גמדא איש כפר עכו. וחכמים אוסרים.

א. פסק הרמב"ם (כלאים א,ה) כחכמים, שהרכיב ירק באילן או אילן בירק — לוקה. ב. נראה שאם ההרכבה משנה את הפירות שיגדלו, לא יתיר רשב"ג. (עפ"י חז"א כלאים ב,ג).

ב. אמר רבי יצחק אמר רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב: ילדה הפחותה מטפח אינה מקדשת את הזרעים. ודוקא שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב, אבל כל הכרם — מקדש.

- א. לפרש"י מדובר בשאר זרעים מלבד קנבוס ולוף, שהואיל ואינם אסורים אלא מדרבנן לדעה זו, לא אסרו בילדה הפחותה מטפח אלא בכרם גדול שהוא חשוב. אבל מדברי שאר המפרשים והפוסקים משמע שאין חילוק במיני הזרעים. ונראה שדין זה מכלל השיעורים הוא, מהלכה למשה מסיני. (עפ"י אחרונים).
- ב. יש מקום לומר שלא אמרו כן אלא לענין דין הרחקה של 'כרם', אבל לא גרעה מגפן יחידית ומחרצן שאסור לזרעם מהתורה עם חטה. ולפי זה צריך להרחיק ששה טפחים ואם לא הרחיק — קדשו הזרעים. (כן נסתפק החו"א — כלאים יא, וע' חדושים ובאורים).
- ג. נראה שכרם גדול היינו שלש שורות של שלש גפנים. ומשמע שצריך שיהיו בשפלות עצמן שיעור כרם גדול הנ"ל, אבל בלאו הכי אפילו יש תורת 'כרם' זולתן, אינן מצטרפות ולא מקדשות (חוון איש).
- ד. משמע דוקא 'אינן מקדשות', אבל איסור מדרבנן יש לזרוע בכרם כזה לכתחילה (חוון איש).

דפים מג — מד

עג. אלו מאמרי רבי יוחנן משום רבי אליעזר בן יעקב הובאו בסוגיא? והאם הלכה כמותם?

- מאמרי רבי יוחנן (שנמסרו חלקם על ידי רב דימי וחלקם ע"י רבי יצחק) משום רבי אליעזר בן יעקב: ילדה הפחותה מטפח — חייבת בערלה כל שנותיה. ודוקא בשתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זנב אבל לא בכרם שלם, כנ"ל.
- ילדה הפחותה מטפח — אינה מקדשת את הזרעים. ודוקא שתיים כנגד שתיים ואחת יוצאה זהב, אבל כל הכרם — אוסר, כנ"ל.
- מת תופס ארבע אמות לקריאת שמע (שאסור לקרות בארבע אמות משום 'לועג לרש'...).
- א. לדברי הרמב"ם (וכן הוא בשלחן ערוך עא, ז), אם קרא קריאת שמע בצד המת — לא יצא ידי חובתו. [ונראה טעמו משום קנס חכמים, ואפילו אם היה שוגג — כדי שיוזהר פעם אחרת. כסף משנה; באר שבע]. והראב"ד והרמ"ה השיגוהו.
- ב. קריאת שמע לאו דוקא, הוא הדין לקדיש ולקדושה ולשאר דברי תורה. (פוסקים).
מת תופס ארבע אמות לטומאה.
- א. הנכנס תוך ד' אמות טמא טומאת שבעה ונעשה אב הטומאה מדרבנן לכל דבר (חו"א אהלות יג, טז). ואם היה כהן — מכים אותו מכת מרדות. (רמב"ם אבלות ג, ג).
- ב. מותר לכהן ללוות את אביו וקרובו לבית הקברות, גם אם יוצרך לעבור בתוך ד' אמות של קברים, בהליכתו ובחזרתו. אבל לשאר כהנים אסור. (עפ"י אגרות משה יו"ד ח"א רמט).
- ג. יש סוברים שאין המת תופס ד' אמות לטומאה אלא כשהוא בבית או בקבר, אבל מת במטה שלא במקום קביעותו אינו תופס ד' אמות, שהרואים נזהרים בדבר ואין מאהילים עליו. (שתי הדעות מובאות בש"ך יו"ד שעא סק"ח. ובחדושים ובאורים כתב לשמוע מסוגיתנו ומלשון רש"י שאין חילוק בדבר).
- חורגת (= בת אשתו) הגדלה בין האחים (= בניו מאשה אחרת) — אסורה לינשא להם מפני שנראית כאחותם. ודחו זאת, כי יש לדבר זה קול הלכך אין לגזור.
- לקט שכחה ופאה שעשאם (העני) גורן — הוקבעו למעשר (מדרבנן, שהרואה סבור שגדל בשדהו).